

УДК 371.134+373.3(045)

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2021.79.1.39>

Максименко Н. Б., Салига Н. М.

МОДЕЛЮВАННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ СИТУАЦІЙ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті окреслено актуальні проблеми професійної підготовки майбутніх викладачів закладів вищої освіти, що передбачає їхню ґрунтовну теоретичну підготовку, що включає оволодіння інноваційними методами, формами та засобами професійної діяльності.

Зазначено, що професійна підготовка магістрів набуває особливого значення в умовах модернізації вітчизняної системи освіти та потребує оновлення змісту, пошуку додаткових методів, форм та засобів навчання. Це зумовлено реформуванням педагогічної науки і практики, зміною вимог до викладачів закладів вищої освіти, закладених в офіційних державних документах.

Обґрунтовано, що моделювання є ефективним методом навчання, який реалізується в процесі професійної підготовки майбутніх викладачів ЗВО. Мета цієї підготовки полягає не лише в засвоєнні необхідної інформації, а й у розвитку креативного мислення, здатності продукувати нові знання, вміння самостійно застосовувати їх в умовах сучасного життя.

У статті здійснено теоретичний аналіз педагогічної та науково-методичної літератури щодо особливостей моделювання педагогічних ситуацій, проаналізовано сутність моделювання як важливого чинника формування особистості майбутнього викладача.

Констатовано, що педагогічні ситуації доцільно застосовувати на лекційних, семінарських та практичних заняттях, під час написання науково-дослідницьких робіт, у самостійній роботі, під час проходження педагогічної практики. Визначено, що дієвими методами розв'язання педагогічних ситуацій є рольові ігри, дискусії з аналізом конкретних ситуацій, які поглиблюють знання з обговорюваної проблеми, активізують творчий потенціал майбутніх магістрів.

Зроблено висновок про те, що моделювання є суттєвою передумовою та засобом ефективного виконання професійних обов'язків майбутніми викладачами закладів вищої освіти.

Автори пропонують різні види змодельованих педагогічних ситуацій, способи їх формування з урахуванням мети освітнього процесу, обґрунтовують умови результативного моделювання педагогічних ситуацій на етапі магістерської підготовки.

Ключові слова: модель, моделювання, майбутні викладачі, педагогічні ситуації, заклад вищої освіти, магістр, професійна підготовка.

Модернізація вищої освіти в сучасних умовах потребує постійного вдосконалення та висуває підвищені вимоги до викладача, якому все складніше виконувати обов'язки, покладені на нього суспільством. У зв'язку з цим підготовка майбутніх викладачів у закладах вищої освіти піддається глибокому багаторівневому аналізу, досліджуються нові підходи до навчання, пропонуються нестандартні методи, форми та засоби підготовки магістрів.

Проблема моделювання процесу підготовки майбутнього педагога як суб'єкта інтегрованого освітнього процесу завжди викликала інтерес науковців і педагогів-практиків. Незважаючи на те, що моделювання як метод наукового пізнання відомий науці та використовується з давніх часів, проблема його застосування почала досліджуватися тільки в останні десятиліття.

Доцільність модельного підходу до освітнього процесу закладів вищої освіти у своїх наукових працях доводять М. Бірюкова, К. Волинець, С. Голуб та ін. Загальнотеоретичний підхід до змісту та організації професійної підготовки педагога закладений у працях А. Алексюка, В. Андрушенка, В. Кременя; проблеми професіоналізму викладача закладу вищої освіти досліджують С. Вітвицька, О. Гура, З. Курлянд та ін.

Науковці О. Березюк, А. Вербицький, В. Семиченко, Л. Семушина, О. Дахін, В. Загвязінський, Ф. Семєнова тощо наголошують на важливості та необхідності застосування моделювання в освітньому процесі вищої школи.

У дисертаційних дослідженнях (Н. Дяченко, С. Омеляненко та ін.) підтверджено необхідність дотримання організаційних та психолого-педагогічних умов підготовки майбутніх педагогів через розв'язання педагогічних ситуацій.

У працях науковців наголошується, що пріоритетним завданням закладу вищої освіти, який готує майбутніх викладачів, має стати формування суб'єкта професійної діяльності, здатного підвищувати свій професійний потенціал, засвоювати знання з організації освітнього процесу з урахуванням інноваційних педагогічних технологій.

Учені відзначають, що під час навчання в закладах вищої освіти майбутні педагоги основну увагу зосереджують здебільшого на теоретичних знаннях, які не завжди знаходять втілення у практичній професійній діяльності.

Дослідження джерельної бази засвідчило значну кількість наукової, навчальної та практико-методичної літератури з порушеної проблеми. Однак вони ще не в повній мірі відповідають потребам вищої школи,

адже в основному зорієнтовані на заклади загальної середньої освіти та відтворюють зміст педагогічної взаємодії вчителя з учнями.

Мета статті – розкрити роль моделювання педагогічних ситуацій у професійній підготовці майбутніх викладачів закладів вищої освіти.

Згідно з навчальним планом підготовки магістрів зі спеціальності 011 “Освітні, педагогічні науки” передбачено вивчення курсу “Моделювання освітньої та професійної підготовки фахівця”. Основними базовими знаннями з даного курсу є оволодіння змістом понять “модель”, “моделювання”, “моделювання освітньої та професійної підготовки”; “структура освітньо-професійної підготовки фахівця”; “зміст освітньо-професійної програми підготовки фахівця”; “методика розроблення освітньо-кваліфікаційної характеристики (ОКХ) та освітньо-професійної програми підготовки випускника ЗВО” [3].

За останні десятиліття моделювання стало широко використовуватися в різних галузях науки: біології, хімії, економіці тощо. Сучасна педагогіка теж не може обійтися без методу моделювання, що доведено досвідом як педагогів-теоретиків, так і педагогів-практиків. У педагогічній науці прийнято моделювати зміст освіти і навчальну діяльність.

Вчений В. Штофф розглядає модель як “мисленнєво представлену або матеріально реалізовану систему, яка відображає об’єкт дослідження, здатна замінити його таким чином, що її вивчення дає нову інформацію про об’єкт” [5]. В. Ягупов під моделлю в педагогіці розуміє “знакову систему, за допомогою якої можна відтворити дидактичний процес, показати цілісність його структури, функціонування та зберегти її на всіх етапах дослідження” [7].

За визначенням І. Зязюна, модель, “будучи подібною до досліджуваного об’єкта (чи явища), відображає й відтворює в більш простому вигляді структуру, властивості, взаємозв’язки та відношення між елементами цього об’єкта” [2].

Погоджуємось із думкою С. Омеляненко про те, що метод моделювання є проблемним дидактичним методом, тому що “будь-яка описана чи представлена у вигляді відеозапису ситуація з професійної діяльності містить певну суперечність, яку спочатку потрібно виявити, потім визначити професійну задачу і знайти оптимальний спосіб її розв’язання” [4].

Креативний характер професійної діяльності майбутніх викладачів ЗВО актуалізує проблему моделювання та розв’язання ним педагогічних ситуацій, які є важливою організаційно-педагогічною умовою та інструментом формування особистості високопрофесійного фахівця, підвищення його фахового рівня.

Важливо, що вміння моделювати та розв’язувати педагогічні ситуації дає можливість підготувати майбутнього викладача до виконання своїх професійних обов’язків.

Термін “педагогічна ситуація” І. Зязюн тлумачить як елемент діяльності педагога, яка вказує на розбіжність між очікуваним рівнем вихованості учнів і здобутим [2]. На його думку, кожна педагогічна ситуація може бути змодельована по-різному, проте ефект виховання буде безпосередньо залежати від знань педагога, його здібностей [1].

Проаналізувавши сутність поняття “педагогічна ситуація”, доходимо висновку, що серед науковців немає єдиної думки щодо його визначення. Однак більшість учених сходяться на думці, що основу будь-якої педагогічної ситуації становить взаємодія суб’єктів освітнього процесу.

Ми розуміємо педагогічну ситуацію як комплекс умов, за яких викладач ставить мету та приймає педагогічне рішення. Виникнення ситуацій педагогічного спрямування як особливих та незвичних психолого-педагогічних стосунків між викладачем та студентами можливе в будь-який момент, тому вимагає своєчасного креативного рішення.

Освітній процес передбачає наявність ситуацій, коли педагог постає перед вибором вирішення проблеми, добору методів і засобів навчання, прийомів виховання тощо. Педагогічні ситуації здебільшого виникають хаотично, відповідно, викладачеві потрібно докладати зусиль для того, щоб вони мали позитивний виховний результат.

Моделювання педагогічних ситуацій орієнтує майбутніх викладачів на необхідність підготовки до спілкування зі студентами, а це у свою чергу потребує розвинутих комунікативних умінь.

Сформованість умінь моделювати педагогічні ситуації свідчить про рівень модельного мислення у майбутніх викладачів ЗВО, адже сприяє зміні їхньої підготовки від емпіричного до креативного рівня, скорочує термін адаптації майбутнього викладача до професійної діяльності. Метою моделювання педагогічних ситуацій є формування готовності майбутніх викладачів ЗВО до роботи в закладі вищої освіти.

Важливим в освітньому процесі є використання ситуацій-моделей, які допоможуть пізнати сутність педагогічних явищ, розкрити системи зв’язків та відносин. Вони виступають проміжною ланкою між педагогічною теорією та конкретною професійною діяльністю викладача. Аналіз ситуацій спонукає до прогнозованого результату, який потім переноситься в конкретне середовище.

Позитивним є те, що в процесі роботи з моделями, на відміну від реальної практики, помітно зменшується хвилювання магістрантів за ймовірні помилки. Викладач контролює хід розв’язання ситуації, своєчасно вносить корекцію у прийняті рішення. Окрім цього, магістранти отримують уявлення про професійні обов’язки викладача, цінності педагогічної етики, осмислюють їх значення для майбутньої професійної діяльності. Відбувається оцінка “чужого” професійного досвіду та рефлексія власного. Майбутній викладач

ніби переносить себе в ситуацію професійного вибору і пропонує власні варіанти вирішення проблемної ситуації на основі отриманих теоретичних знань та власного досвіду.

Незважаючи на те, що в змодельованих педагогічних ситуаціях, які пропонує викладач магістрантам, описуються абстрактні суб'єкти освітнього процесу, вони усвідомлюють, що аналогічна ситуація може мати місце в їхній майбутній професійній діяльності. Тобто використання педагогічних ситуацій у процесі викладання педагогічних дисциплін активізує розвиток не тільки абстрактно-логічного, а й практичного мислення майбутнього викладача. Така діяльність сприяє розвиткові здатності до вирішення конкретних проблем; розвиває креативний потенціал особистості; активізує мотивацію до навчальної діяльності; стимулює самоаналіз, самооцінку та саморозвиток.

У процесі моделювання педагогічних ситуацій виділяють кілька етапів: підготовчий (окреслення мети, правил та завдань; інструкції; розподіл ролей); практичний (проведення гри); креативний (аналіз, обмін думками, обговорення ситуації та альтернативні варіанти її розв'язання).

Вважаємо, що педагогічні ситуації доцільно застосовувати на лекційних, семінарських та практичних заняттях, у написанні науково-дослідницьких робіт, у самостійній роботі, під час проходження педагогічної практики тощо. Дієвими методами розв'язання педагогічних ситуацій є рольові ігри, дискусії з аналізом конкретних ситуацій, які поглиблюють знання з обговорюваної проблеми, активізують творчий потенціал майбутніх магістрів, сприяють розвиткові позитивної мотивації до професії викладача, надають можливість для самостійного прийняття рішень, пришвидшують процес входження у професію, активізують оволодіння прийомами педагогічної майстерності, формують навички аргументації власної позиції.

Особливо важливе значення в процесі розв'язання педагогічних ситуацій мають ігрові форми навчання. Слушною є думка П. Щербаня, який зазначає, що "гра має специфічні, притаманні лише цьому виду навчальної діяльності ознаки, без яких гру не можна вважати навчально-педагогічною. До них відносяться: моделювання умов, наближених до реальних, що імітують професійно-педагогічну діяльність; поетапний розвиток гри, внаслідок чого виконання завдань попереднього етапу впливає на хід наступного; наявність складних і конфліктних ситуацій; обов'язкова спільна діяльність учасників гри; опис психолого-педагогічної ситуації та об'єкта ігрового імітаційного моделювання; контроль ігрового часу; заздалегідь розроблена система оцінок; правила, які регулюють хід гри; елементи змагання" [6].

Під час гри магістранти фактично моделюють реальну діяльність викладача в різних педагогічних ситуаціях. Гравці можуть виконувати роль викладача і студентів. Частина учасників гри може бути спостерігачами, які висловлюють судження щодо дій учасників гри. Така робота сприяє формуванню діагностичних, комунікативних, організаторських та інших умінь і навичок майбутнього викладача ЗВО, мобілізує знання, сприяє розвиткові креативного мислення та збагачує практичний досвід прийняття педагогічних рішень.

На практичних заняттях викладач може запропоновувати змодельовати різні за змістом та формою ситуації. Наприклад, ситуації вибору (викладач сам стихійно створює ситуацію в процесі заняття); ситуації-вправи, що потребують зміни непохвальної поведінки на очікувану; незавершені ситуації тощо.

Майбутні викладачі мають усвідомити, що у своїй професійній діяльності вони постійно будуть перебувати в конкретних ситуаціях, які вимагатимуть негайного рішення. Відповідно, ще на етапі професійної підготовки їм необхідно сформувати власні вміння аналізувати різні види ситуацій, виокремлювати головні ідеї, вдосконалювати варіанти розв'язання ситуацій педагогічного спрямування.

Висновки. Таким чином, дослідження засвідчило, що професійна підготовка майбутнього викладача ЗВО буде ефективнішою, якщо поряд з іншими засобами і методами підготовки майбутніх викладачів закладів вищої освіти ввести в освітній процес моделювання педагогічних ситуацій. Вважаємо, що необхідними умовами ефективного моделювання педагогічних ситуацій є: наповнення змісту сучасних навчально-методичних посібників для майбутніх викладачів різними видами педагогічних ситуацій з метою їхнього професійного саморозвитку; збагачення змісту професійно-педагогічної підготовки знаннями про моделювання, розв'язування різних видів педагогічних ситуацій; систематичне використання педагогічних ситуацій в усіх блоках професійної підготовки викладача; застосування активних методів навчання та виховання.

Використання модельованих педагогічних ситуацій в освітньому процесі закладів вищої освіти сприятиме формуванню в магістрантів позитивного ставлення до професії викладача, усвідомленню способів професійного становлення.

Використана література:

1. Зязюн І. А. Педагогіка добра: ідеали і реалії : наук. метод. посібник. Київ : МАУП, 2000. 312 с.
2. Зязюн І. А. Філософія педагогічного світогляду. *Професійна освіта: педагогіка і психологія*. 2014. Вип. 4. С. 209–221.
3. Моделювання освітньої та професійної підготовки фахівця : навчально-методичний посібник до курсу / авт.-упоряд. Н. М. Салига. Івано-Франківськ, 2016. 115 с.
4. Омеляненко С. В. Моделювання професійних ситуацій у процесі підготовки фахівців із соціальної роботи. *Науковий вісник Львівської академії. Серія : Педагогічні науки*. 2018. Вип. 3. С. 122–127.
5. Штофф В. А. Моделирование и философия. Москва : Наука, 1996. 19 с.
6. Щербань П. М. Навчально-педагогічні ігри у вищих навчальних закладах : навч. посібник. Київ : Вища школа, 2004. 207 с.
7. Ягупов В. В. Моделювання педагогічного процесу як педагогічна проблема. *Неперервна педагогічна освіта: теорія і практика*: науково-методичний журнал. Київ : МДГУ, 2003. Вип. 1. С. 28–37.

References:

1. Ziaziun I. A. (2000) Pedahohika dobra: idealy i realii : nauk. metod. posibnyk [Pedagogics of the good: ideals and realities: research and methodological manual]. Kyiv: MAUP. 312 s. [in Ukrainian]
2. Ziaziun I. A. (2014) Filozofia pedahohichnoho svitohliadu [Philosophy of pedagogical world view]. *Profesiina osvita: pedahohika i psykholohiia*. Vyp. 4. S. 209-221. [in Ukrainian]
3. Salyha N. M. (2016) Modeliuvannia osvitnoi ta profesiinoi pidhotovky fakhivtsia: navchalno-metodychnyi posibnyk do kursu [Modeling educational and professional training of the specialist: teaching and learning manual]. Ivano Frankivsk. 115 s. [in Ukrainian]
4. Omelianenko S. V. (2018) Modeliuvannia profesiinykh sytuatsii u protsesi pidhotovky fakhivtsiv iz sotsialnoi roboty [Modeling professional situations in the process of training social work specialists]. *Naukovyi visnyk Lotnoi akademii*. Seriia: Pedahohichni nauky. Vyp. 3. S. 122-127. [in Ukrainian]
5. Shtoff V. A. (1996). Modelirovanie i filozofiia [Modeling and philosophy]. Moskva: Nauka, 19 s. [in Russian]
6. Shcherban P. M. (2004). Navchalno-pedahohichni i hry u vyshchikh navchalnykh zakladakh : navch. posibnyk [Teaching and pedagogical games in higher educational institutions: teaching guide]. Kyiv: Vyshcha shkola. 207 s. [in Ukrainian]
7. Yahupov V. V. (2003). Modeliuvannia pedahohichnoho protsesu yak pedahohichna problema [Modeling pedagogical process as a pedagogical problem]. *Neperervna pedahohichna osvita: teoriia i praktyka*: naukovo-metodychnyi zhurnal. Kyiv: MDHU. Vyp.1. S. 28-37.

Maksymenko N. B., Salyha N. M. Modeling pedagogical situations in the process of professional training of future lecturers of higher educational institutions

The article presents the current problems of professional training of future lecturers of higher educational institutions. This process provides a significant theoretical training which includes mastering innovative methods, forms and means of the professional activity.

It is noted that professional training of masters takes on a particular importance in the context of modernization of the national educational system and needs renovation of the content, search of additional methods, forms and training aids. This is due to the reformation of pedagogical science and practice, changing of the requirements that are laid in the official state documents and which are set for the lecturers of higher educational institutions.

The paper substantiates the modeling as an effective teaching method that is realized in the process of professional training of future lecturers of higher educational institutions. The aim of such training is not only to acquire necessary information but also to develop creative thinking, ability to produce new knowledge and skills that can be used independently within the framework of modern life.

Theoretical analysis of the pedagogical, scientific and methodical literature concerning the peculiarities of modeling pedagogical situations is accomplished. The essence of the modeling as an important factor of forming future lecturer's personality has been analyzed.

It has been stated that pedagogical situations are appropriate to apply at lectures, seminars and practicals; when writing scientific researches, in self-study, during teaching practice. It is defined that there are such effective methods of solving pedagogical situations as: role games; discussions with the analysis of specific situations which deepen knowledge on the matter in question, activate creativity of future masters.

This brought to the conclusion that the modeling serves as an important premise and means of an efficient performance of professional duties by future lecturers of higher educational institutions.

The authors suggest different types of the modeled pedagogical situations, ways of their formation in accordance with the aim of the educational process. There have also been justified conditions of resultative modeling of pedagogical situations at the stage of the master's training.

Key words: model, modeling, future lecturers, pedagogical situations, higher educational institutions, masters, professional training.